

ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ ХУДОЖНЬОЇ КУЛЬТУРИ УЧНІВ МУЗИЧНОЇ ШКОЛИ

У статті розглянуто можливості оптимізації музичної освіти, здійснено аналіз наукової літератури з означеного питання, вивчено та узагальнено стан проблеми формування художньої культури учнів музичної школи; уточнено основні поняття дослідження «художня культура», «художня культура особистості», визначено зміст і структуру розвитку художньої культури учнів музичної школи. Наголошується, що художнє сприйняття й розуміння учнями музичних творів залишається однією зі складних проблем. Узагальнення складових мистецького художнього сприймання приводить до визначення його як специфічного виду художньо-практичної діяльності, яка не обмежується тільки прослуховуванням музики, а й включає рівень емоційно-сміслового осягнення змісту музичного твору. Розкрито можливості формування художньої культури учнів музичної школи засобами гри на музичному інструменті, визначено основні завдання й принципи, специфіку проведення індивідуального уроку гри на музичному інструменті. Одним зі шляхів гуманізації педагогічного процесу автор вважає використання методів театральної педагогіки, що відкривають принципово нові можливості художньо-педагогічного, мистецтвознавчого, естетичного аналізу та виконання музичних творів.

На основі наукових положень про єдність художньо-пізнавальної та творчо-виконавської діяльності учнів, автор доводить об'єктивну потребу застосування у музичному вихованні нових варіативних форм, інтерактивних методів навчання, які на основі поетапного засвоєння учнями теоретичного й практичного навчального матеріалу, формують у них інтерес до мистецької діяльності та художньої творчості.

Ключові слова: художня культура, художня культура особистості, музичне виховання, музична освіта, мистецтво.

Сучасні реалії розвитку суспільства, орієнтація на його демократизацію та гуманізацію вимагають докорінної перебудови системи освіти, висувають особливі вимоги до сфери мистецького виховання. Разом зі стрімкою зміною світу, змінюється сучасна музична культура. У задоволенні художніх потреб все більшу силу набирає тенденція переваги неправильного над правильним, виявляється тяжіння до видовищного фактора, використання у концертній практиці великих телеекранів, моніторів, навіть на академічних концертах. Основна маса дітей взагалі не орієнтована на сприйняття високих художніх ідей. У системі суспільних відносин постає проблема виживання класичного мистецтва, актуалізується проблема академічної художньої освіти та виховання, що є найважливішою складовою художньої культури цивілізованого суспільства у світі. Однак в Україні початкову мистецьку освіту відрізняють консерватизм, відірваність від реального життя, відсутність просвітніх програм класичної музики із залученням відомих музикантів, що у сукупності з відсутністю належного фінансування погано впливає на її розвиток. Тому проблема формування художньої культури, художньо-естетичних уподобань, виховання духовності підростаючого покоління є актуальною і дає підстави для подальшої наукової розробки.

Педагогічна концепція формування художньої культури учнів музичної школи ґрунтується на філософських поглядах Б. Ананьєва, В. Асмуса, Г. Батіщева, Л. Виготського, І. Зязюна, М. Кагана, О. Леонтьєва, С. Рубінштейна, Б. Теплова, педагогічних ідей Н. Ветлугіної, Д. Кабалевського, О. Ростовського, О. Рудницької, С. Русової, методичних знахідках Е. Жака-Далькроза, З. Кодая, М. Леонтовича, М. Лисенка, М. Монтессорі, К. Орфа, В. Шацької, Б. Яворського, які здебільшого, реалізовувались в умовах загальноосвітньої школи. За словами І. Зязюна, «основнішим з соціальних завдань художньої культури є духовний розвиток особистості. Вона формує суспільно-естетичний ідеал, виражаючи його у вигляді художніх образів, з допомогою яких соціальні ідеї, моральні норми, естетичні цінності суспільства перетворюються в особистий досвід» [2, с. 6].

Проблемі формування художньої культури у межах розвиваючої мистецької освіти присвячені праці сучасних дослідників Л. Масол, О. Олексюк, О. Отич, Г. Падалки, О. Ростовського, О. Рудницької, С. Соломахи, М. Чемберджі та дисертаційні дослідження О. Аліксійчук, О. Комаровської, С. Коновець, О. Любової, В. Петрушина. Сучасні науковці приходять до висновку, що стратегії розвитку мистецької освіти мають спрямовуватися на оновлення методологічних засад, на проектування змісту освіти на основі різних моделей інтеграції, розробку педагогічних технологій особистісної орієнтації, що ґрунтуються на основі діалогічної взаємодії, визначення перспективних цілей, синтезуючих соціальне й особистісне, романтичне (високі ідеали) і прагматичне (технології життєтворчості).

Попри сказане, проблема формування художньої культури учнів музичної школи не була предметом спеціальних наукових досліджень, що й зумовило завдання й мету статті.

Мистецька освіта покликана відтворити цілісність буття людини, протистояти вузькому підходу до усвідомлення сенсу життя з позицій утилітаризму, техніцизму та практицизму, визначити підґрунтя художнього навчання та виховання. На нашу думку, систему музичної освіти не можна обмежувати трансляцією наукових знань, установлених естетичних норм і художніх цінностей. Найважливішими принципами сучасної музичної педагогіки є створення культурного освітнього середовища для трансляції цінностей української національної та загальнолюдської культури молодому поколінню.

Художня культура особистості розглядається науковцями як творча характеристика учня, що формує специфічне ставлення до творів мистецтва і надалі у житті має супроводжуватись перетворенням їх ідей у сприйнятті та осмисленні парадигми буття, перетворенням зовнішнього культурного змісту у художньо-естетичний світ особистості. З педагогічного погляду «художня культура» – це універсальний спосіб творчої самореалізації людини, результат художнього пізнання, художнього виховання й художнього творення, який залежить від мети й зусиль педагогічних колективів в умовах навчальної, позашкільної та дозвілевої діяльності учнів.

За твердженням Н. Миропольської, людина культури є основоположною метою сучасного виховання, а художня культура «актуалізує естетичні, мистецтвознавчі та культурологічні знання, отримані під час ознайомлення з творами мистецтва, і розвиває емоційну та інтелектуальну сферу дитини» [4, с. 24].

Виховання навичок художнього музичного сприймання є одним з актуальних завдань музичної школи, оскільки вміння слухати й розуміти музику – це не вроджена якість. Музичне сприймання є складним багаторівневим процесом, що відбувається на основі абстрактного мислення, у формі уявлень, почуттів, сприймань, зумовлюється не тільки музичним твором, а й духовним світом дитини, яка його сприймає, її рівнем розвитку, досвідом, психологічними особливостями.

За твердженням Б. Теплова, «з почуття повинно починатися сприйняття мистецтва, через нього воно повинно йти, без нього воно неможливе, але почуттям художнє сприйняття, звичайно не обмежується, емоційна реакція на музику впливає на розвиток музичних здібностей, на художнє мислення дитини, що формується у процесі музичної діяльності» [7, с. 116].

У сучасних дослідженнях структури музичного сприймання спостерігаються етапи, з-поміж яких етап роздумів, естетичної насолоди, асоціативно-зорової активності, переживання, інтерпретації, осягнення твору, емоційно-естетичний відгук тощо. Процес виховання художнього сприймання у музичній школі відбувається на індивідуальних уроках інструментального класу й групових – у класі сольфеджіо, музичної літератури та хору. Загалом він побудований на принципах від простого до складного, від малого до великого, від короткого до тривалого, від конкретного до абстрактного. Ці принципи у навчально-виховному процесі поєднуються з розвитком музичного слуху, особливо тембрового, що передбачає здатність розрізняти звуки однієї висоти у виконанні різними голосами або на різних інструментах, з розвитком музичного мислення, здатності до творчості. Музична діяльність, яка ґрунтується на сприйманні музичних творів, впливає на розвиток емоційно-чуттєвої сфери особистості. На нашу думку, одним із важливих засобів формування художньої культури учнів музичної школи є навчання гри на музичному інструменті, що сприяє формуванню художнього мислення, музичної пам'яті, музичних здібностей, дає змогу розуміти музику та виховує якості, важливі для оволодіння цим видом мистецтва, однак цей процес нерідко відбувається спонтанно. Досить часто педагоги-практики, розглядаючи поняття «навчання» і «художня культура» як синоніми, уважають, що художній розвиток учня залежить від рівня гри на музичному інструменті. Окремі вчителі переконані, що найперше потрібно навчити грати на музичному інструменті. На нашу думку, не менш важливо розвивати емоційно-образне сприймання музики, формувати інтонаційно-художнє мислення (йдеться не тільки про музичні твори, що вивчаються на уроках, а й про ознайомлення учня з різними жанровими та стильовими особливостями, які збагачують музично-слухові уявлення учнів, їхній художньо-пізнавальний досвід).

Система роботи багатьох педагогів-музикантів, з-поміж яких Б. Асаф'єв, Т. Воробкевич, Й. Гофман, Б. Кременштейн, Н. Корихалова, Б. Міліч, Г. Нейгауз, Л. Оборін, Т. Стратан-Артишокова, Г. Ципін, В. Шулґіна засвідчує, що розвиток художності є підґрунтям виконавської культури учнів. За твердженням Й. Гофмана, виразність уявної звукової картини сприятиме тому, що «пальці повинні і будуть підкорятися», а техніка стане «скриною з інструментами, з якої умілий майстер бере у певний час і з певною метою те, що йому потрібно» [1]. Під час навчання гри на музичному інструменті учень заглиблюється у світ художньої культури, освоює поліфонію буття художнього твору як відкритого, незавершеного, потенційно багатозначного явища. Музично-теоретичні знання, які дозволять зрозуміти художній зміст творів у процесі роботи в інструментальному класі, утворюють понятійний музично-слуховий досвід учня, що є основою музично-виконавської діяльності.

На наш погляд, завдання занять гри на музичному інструменті полягає у розкритті сутності музичного мистецтва, розвитку творчої уяви, виробленні виконавської техніки, потрібної для втілення художнього задуму твору та власного його бачення. За твердженням великого педагога-музиканта Г. Нейгауза, найважливіша мета вчителя – виховання музиканта і людини, виховання через музичне навчання й розвиток через спілкування [5, с. 9].

Детальне вивчення музичних творів – це копіткий систематичний і плановий виконавський та методичний аналіз творів викладачем і учнем, що сприяє поступовому зростанню обсягу знань теоретичних основ аналізу творів певних стилів, де художній образ та інтонаційно-стильова мова у творі аналізується з точки зору відображення художньо-духовного змісту епохи, узагальнюючи художньо-сміслові структури певного жанру у співвідношенні з музичною мовою стилю у творах різних композиторів. Часто самий твір у різних учнів викликає зовсім інші асоціації. У дискусії з викладачем про зміст музики народжується і розуміння духовної суті музичного образу, і пізнання свого внутрішнього світу, розширення світогляду учня та збагачення мови.

Виконання творів розвиває точну реакцію, координацію рухів, музичного мислення та уяви. Зміна різних видів музичної діяльності, технічних вправ, слухання музики, ансамблева гра потребують організованості, кмітливості, швидкої реакції, вольових зусиль. Виконуючи твори, учні повинні бути організаторами виконавського дійства, вчасно почати й закінчити, виконувати рухи, характерні музичним творам, особливо це потрібно у виконанні танцювальних творів. Рух стає невіддільним складником елементарного музикування, оскільки це одна з найбільш природних потреб самовираження особистості. Різноманітні за змістом твори навіують дітям певні настрої, емоції, під впливом яких і рухи набувають конкретного значення.

Навчити учнів зрозуміти сутність художніх образів творів можна тільки завдяки цілеспрямованому, планомірному й універсальному узагальненню системи музичних знань та понять, власних емоцій та відчуття навколишнього світу. Інтелектуальне та емоційне осягнення учнем особливостей усіх засобів виразності художнього образу музичного твору трансформується у характер звукових образів, що стають основними сенсорними корекціями ігрових навичок учнів.

У цьому випадку вже діє комплекс розумових процесів. Творче художнє мислення може виявлятися у різних формах: підбір на слух, написання музики, імпровізація, активне, художнє виконання твору. За такого підходу емоції забезпечують пізнання, пошук істини.

Поєднання процесу навчання з формуванням художньої культури учнів музичної школи ставить перед викладачем особливі вимоги, особливо на індивідуальних уроках. Прагнення до краси й правдивості у відтворенні музики, відчуття художнього стилю, зацікавленість сучасною дійсністю, органічний зв'язок художнього й технічного під час вивчення та виконання музичних творів – усе це шлях наполегливої й цілеспрямованої праці педагога-музиканта. Ефективність педагогічного спілкування полягає у взаємній гуманістичній установці, творчій активності педагога та учня, бажанні взаємного проникнення у світ почуттів і переживань, готовності сприймати один одного. Важливими у цій діяльності є манера спілкування й тон мови викладача. Емоційним забарвленням мовлення педагога можна посилити враження казковості, незвичайності ситуації, підсилити або послабити емоції в учнів.

Діалогічний характер педагогічного спілкування є основою мистецького навчання й виховання. Видатні педагоги-науковці, з-поміж яких І. Зязюн, Г. Падалка, О. Рудницька, С. Соломаха, О. Ростовський, О. Щолокова та ін., засвідчують, що «в основу організації сучасного педагогічного процесу покладено спільну діяльність тих, хто навчає і тих, хто навчається, яка супроводжується встановленням відносин взаємної довіри, підтримки, зіставлення різних позицій у пошуку істини для їх кращого усвідомлення, уточнення й поглиблення» [6, с. 62].

У сучасних умовах навчання гри на будь-якому музичному інструменті все ще залишається доволі консервативним, особистісним і індивідуальним. На нашу думку, для організації художньо-творчого спілкування з учнями музичної школи педагог-практик може використовувати досвід театральної педагогіки, яку розглянуто у працях майстрів театральної практики: С. Гіппіус, П. Єршова, М. Кнебель, В. Мейерхольда, В. Немировича-Данченка, К. Станіславського, М. Чехова та ін. Для забезпечення проведення занять за законами побудови художньої форми, повноцінним учасником якої є музичний твір, педагог повинен володіти елементами театральної педагогіки, їхнім педагогічним потенціалом (активністю дії та взаємодії, досвідом розв'язання комунікативних і конфліктних ситуацій, зміною соціальних, педагогічних і драматичних ролей).

З огляду на це доречною є думка музиканта-педагога М. Казініка про те, що «школа – це не просто комплекс корисних предметів, це великий театр, прекрасне дійство, де всі повинні отримувати задоволення від спілкування один з одним. Викладачі мистецтва мають бути справжніми майстрами, а їхні уроки – святом для учнів, де через мистецтво молодь вчиться філософії, мудрості, духовності – у радості і любові. Такою повинна стати педагогіка майбутнього» [3].

Ми цілком погоджуємося з думками науковців про дві взаємозалежні форми діалогу вчителя й учнів, які об'єднують поняття «художнє спілкування». Для досягнення якісного рівня організації процесу викладання музичного мистецтва, педагогу-музиканту потрібно досягти високого рівня художнього мислення – оригінального, нестереотипного, гнучкого; навчитися змінювати засоби мистецько-педагогічної діяльності відповідно до сучасних умов; добре оволодіти системою емоційно-театральних засобів (голосових, мімічних, пластичних, моторних тощо). Музична педагогіка повинна створювати умови для творчої діяльності учня, що є віддзеркаленням справжньої гідності і змісту професіоналізму, тому пошук ефективних шляхів розвитку навчально-виховного процесу у музичній школі важливо спрямовувати на формування художньої культури, розвиток потенційних можливостей дітей.

Висновки. Аналіз сказаного вище дає змогу сформулювати пріоритетну стратегію формування художньої культури учнів музичної школи – дати учням найбільш сучасні художньо-естетичні додаткові знання й виробити уміння, з-поміж яких: здатність до художньо-творчої діяльності (творче самоствердження та розвиток художньо-естетичних цінностей); уміння творчо спілкуватися (слухати й пізнавати навколишній світ); розвиток художньо-творчих рис характеру (цілеспрямованість, ініціативність, самостійність, відповідальність, оригінальність, вимогливість, працьовитість і т. д.); вироблення творчих умінь (інтуїція, фантазія і уява, увага і пам'ять); формування психічних якостей творчої особистості (емоційність, чутливість, пластичність, працездатність); уміння формулювати й розв'язувати життєві завдання; уміння творчо використовувати художньо-музичні знання у різних галузях (досліджувати та експериментувати, брати участь у вдосконаленні навколишнього середовища).

Використана література:

1. Гофман И. Фортепианная игра. Вопросы и ответы / И. Гофман. – Москва : Классика – XXI, 2010. – 192 с.
2. Зязюн І. А. Краса педагогічної дії : навч. посіб./ І. А. Зязюн, Г. М. Сагач. – Київ : Українсько-фінський інститут менеджменту і бізнесу, 1997. – 302 с.
3. Казінік М. С. Уроки майбутнього у Харківській загальноосвітній приватній гімназії «Очаг» [Електронний ресурс] / М. С. Казінік. – 2008. – Режим доступу: www.kazinik.ru
4. Миропольська Н. Є. Мистецтво слова в структурі художньої культури учня: теорія і практика : монографія / Н. Є. Миропольська. – Київ : Парламентське видавництво, 2002. – 204 с.
5. Нейгауз Г. Г. Об искусстве фортепианной игры / Г. Г. Нейгауз. – Москва : Музыка, 1988. – 312 с.
6. Рудницька О. П. Педагогіка: загальна та мистецька: навчальний посібник / О. П. Рудницька. – Київ : Інтерпроф, 2002. – 270 с.
7. Теплов Б. М. Психология музыкальных способностей / Б. М. Теплов // Избр. труды : в 2-х т. – Москва : Педагогика, 1985. – 222 с.

References:

1. Gofman I. (2010) Fortepiannaya igra. Voprosy i otvety / I. Gofman. – M.: Klassika – XXI. – 192 s. [in Russian]
2. Ziazun, I. A. (1997) Krasa pedahohichnoi dii: navch. posib. / I. A. Ziazun, H. M. Sahach. – Kyiv : Ukrainsko-finskyi instytut menedzhmentu i biznesu. – 302 s. [in Ukrainian]
3. Kazinik M. S. (2008) Uroky maibutnoho u Kharkivskii zahalnoosvitnii pryvatnii himnazii «Ochah» [Online source] / M. S. Kazinik. – 2008. – Rezhym dostupu: www.kazinik.ru [in Ukrainian]
4. Myropolska N. Ye. (2002) Mystetstvo slova v strukturi khudozhnoi kultury uchnia: teoriia i praktyka: [monohrafiia] / N. Ye. Myropolska. – Kyiv : Parlamentske vydavnytstvo. – 204 s. [in Ukrainian]
5. Neygauz G. G. (1988) Ob iskusstve fortepiannoy igry / G. G. Neygauz. – Moscow Muzyka. 312 s. [in Russian]
6. Rudnytska O. P. (2002) Pedahohika: zahalna ta mystetska: navchalnyi posibnyk / O. P. Rudnytska. – Kyiv : TOV Interprof. – 270 s. [in Ukrainian]
7. Teplov B. M. (1985) Psikhologiya muzykalnykh sposobnostey / B. M. Teplov // Izbr.trudy: v 2-kh t. – Moscow : Pedagogika. – 222 s. [in Russian]

Надутенко Е. Л. Проблема формирования художественной культуры учащихся музыкальной школы

В статье рассматриваются возможности оптимизации музыкального образования, осуществлен анализ научной литературы по этому вопросу, изучено и обобщено состояние проблемы формирования художественной культуры учащихся музыкальной школы, уточняются основные понятия исследования «художественная культура», «художественная культура личности», обозначены содержание и структура развития художественной культуры учащихся музыкальной школы. Акцентируется внимание на том, что художественное восприятие и понимание учениками музыкальных произведений остается одной из сложных проблем. Обобщение составляющих художественного восприятия искусства приводит к определению его как специфического вида деятельности, которая не ограничивается только прослушиванием музыки, но и включает уровень эмоционально-смыслового постижения содержания музыкального произведения. Раскрыты возможности формирования художественной культуры учащихся музыкальной школы с помощью занятий игры на музыкальном инструменте, определены основные задания и принципы, особенности проведения индивидуального урока игры на музыкальном инструменте. Одним из путей активизации педагогического процесса автор считает использование методов театральной педагогики, которые соответствуют содержанию художественно-творческой деятельности, открывают новые возможности художественно-педагогического, искусствоведческого, эстетического анализа и исполнения музыкальных произведений.

На основании научных положений о единстве художественно-познавательной и творчески-исполнительской деятельности учеников, автор доказывает объективную потребность использования в музыкальном воспитании новых вариативных, интерактивных форм и методов обучения, которые на основании поэтапного закрепления теоретического и практического учебного материала, формируют у них интерес к музыкальным занятиям и художественной творчеству.

Ключевые слова: художественная культура, художественная культура личности, музыкальное воспитание, музыкальное образование, искусство.

Nadutenko O. L. The problem of the artistic culture formation of pupils in musical school

The article examines the possibilities of musical education optimization, analyzes the scientific literature on the current issue, studies and generalizes the problem of the artistic culture formation of pupils in musical school, clarifies the basic concepts of research "artistic culture", "artistic culture of the individual" and emphasizes the content and structure of artistic culture development in pupils of musical school. The author emphasizes the fact that artistic perception and understanding of musical works by pupils remains one of the most difficult problems. The componental generalization of the artistic perception of art leads to its definition as a specific type of activity, which is not limited to listening to music, but also includes the level of emotional and semantic comprehension of the musical work content. The opportunities for the artistic culture formation in students of musical school are revealed through the following: playing a musical instrument, the main tasks and principles and defined specifics of the individual lesson of playing a musical instrument. The author considers that one of the ways of activating the pedagogical process is by use of theatrical pedagogy methods, which correspond to the content of artistic and creative activity, open new possibilities for artistic-pedagogical, art history, aesthetic analysis and the performance of musical works.

According to the scientific provisions on the unity of the artistically-cognitive and creative-performing activities of the students, the author proves the objective need of a new variable, interactive forms and methods of teaching in musical education, which, on the basis of phased consolidation of theoretical and practical teaching material, consequently, generate the interest to musical classes and artistic creativity.

Key words: artistic culture, artistic culture of the individual, musical upbringing, music education, art.